

ORSAM Rapor No: 82
THE BLACK SEA INTERNATIONAL
Rapor No: 16, Ekim 2011

BÖLGE DEVLETLERİNİN
PERSPEKTİFİNDEN AFGANİSTAN
AFGHANISTAN IN THE PERSPECTIVE OF
NEIGHBORING COUNTRIES

АФГАНИСТАН С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ
СТРАН РЕГИОНА

ORTADOĞU STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
CENTER FOR MIDDLE EASTERN STRATEGIC STUDIES
Центр стратегических исследований Ближнего Востока
THE BLACK SEA INTERNATIONAL CENTER FOR RESEARCH AND DIALOGUE

BÖLGE DEVLETLERİNİN PERSPEKTİFİNDEN AFGANİSTAN

AFGHANISTAN IN THE PERSPECTIVE OF NEIGHBORING COUNTRIES

АФГАНИСТАН С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ СТРАН РЕГИОНА

**ORSAM Rapor No: 82
ORSAM Avrasya Stratejileri Rapor No: .16**

Ekim 2011

ISBN: 978-605-5330-36-1

Ankara - TÜRKİYE ORSAM © 2011

Bu raporun içeriğinin telif hakları ORSAM'a ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar ve yararlanma dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz. Bu raporda yer alan değerlendirmeler yazarına aittir; ORSAM'ın kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

ORTADOĞU STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

Tarihçe

Türkiye’de eksikliği hissedilmeye başlayan Ortadoğu araştırmaları konusunda kamuoyunun ve dış politika çevrelerinin ihtiyaçlarına yanıt verebilmek amacıyla, 1 Ocak 2009 tarihinde Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM) kurulmuştur. Kısa sürede yapılanan kurum, çalışmalarını Ortadoğu özelinde yoğunlaştırmıştır.

Ortadoğu’ya Bakış

Ortadoğu’nun iç içe geçmiş birçok sorunu barındırdığı bir gerçektir. Ancak, ne Ortadoğu ne de halkları, olumsuzluklarla özdeşleştirilmiş bir imaja mahkum edilmemelidir. Ortadoğu ülkeleri, halklarından aldıkları güçle ve iç dinamiklerini seferber ederek barışçıl bir kalkınma seferberliği başlatacak potansiyele sahiptir. Bölge halklarının bir arada yaşama iradesine, devletlerin egemenlik halklarına, bireylerin temel hak ve hürriyetlerine saygı, gerek ülkeler arasında gerek ulusal ölçekte kalıcı barışın ve huzurun temin edilmesinin ön şartıdır. Ortadoğu’daki sorunların kavranmasında adil ve gerçekçi çözümler üzerinde durulması, uzlaşmacı inisiyatifleri cesaretlendirecektir. Söz konusu çerçevede, Türkiye, yakın çevresinde bölgesel istikrar ve refahın kök salması için yapıcı katkılarını sürdürmelidir. Cepheleşen eksenlere dâhil olmadan, taraflar arasında diyalogun tesisini kolaylaştırmaya devam etmesi, tutarlı ve uzlaşmacı politikalarıyla sağladığı uluslararası desteği en etkili biçimde değerlendirebilmesi bölge devletlerinin ve halklarının ortak menfaatidir.

Bir Düşünce Kuruluşu Olarak ORSAM’ın Çalışmaları

ORSAM, Ortadoğu algılamasına uygun olarak, uluslararası politika konularının daha sağlıklı kavranması ve uygun pozisyonların alınabilmesi amacıyla, kamuoyunu ve karar alma mekanizmalarına aydınlatıcı bilgiler sunar. Farklı hareket seçenekleri içeren fikirler üretir. Etkin çözüm önerileri oluşturabilmek için farklı disiplinlerden gelen, alanında yetkin araştırmacıların ve entelektüellerin nitelikli çalışmalarını teşvik eder. ORSAM; bölgesel gelişmeleri ve trendleri titizlikle irdeleyerek ilgililere ulaştırabilen güçlü bir yayım kapasitesine sahiptir. ORSAM, web sitesiyle, aylık Ortadoğu Analiz ve altı aylık Ortadoğu Etütleri dergileriyle, analizleriyle, raporlarıyla ve kitaplarıyla, ulusal ve uluslararası ölçekte Ortadoğu literatürünün gelişimini desteklemektedir. Bölge ülkelerinden devlet adamlarının, bürokratların, akademisyenlerin, stratejistlerin, gazetecilerin, işadamlarının ve STK temsilcilerinin Türkiye’de konuk edilmesini kolaylaştırarak bilgi ve düşüncelerin gerek Türkiye gerek dünya kamuoyuyla paylaşılmasını sağlamaktadır.

İçindekiler

Takdim	4
Özet	5
Hindistan ve Pakistan	6
İran	10

TAKDİM

2011'in başından bu yana "Arap Baharı" olarak adlandırılan gelişmeler özellikle Libya ve Suriye bağlamında bölgesel siyaseti ve güvenliği yakından ilgilendiren sonuçlar üretmiştir. Bu bağlamda Afganistan sorununun yanı sıra bölgesel gündemde kendilerine yer edinen bu sorunların bölge devletlerinin politikalarını ve önceliklerini etkilediğini söylemek mümkündür.

Bütün bu gelişmelerin ve Ortadoğu sahnesine çıkan yeni dinamiklerin karmaşıklaştırdığı bölgede eski sorunların da önemini koruduğu görülmektedir. Afganistan'da ABD ve Koalisyon güçlerinin işgali onuncu yılına girmiştir. Bu süre zarfında Afganistan'daki yeni hükümet yapısının zayıflığı ve kırılganlığı, ABD'nin öncülük ettiği operasyonun başarısı hakkında kuşklar doğurmuştur. Gerek Taliban gerekse de diğer direnişçi gruplar merkezi hükümetin güç ve otorite eksikliğinden faydalanıp Afganistan'ı 1990'lardaki iç savaş ortamına benzer bir hale getirmişlerdir. Süreç ilerledikçe, Afganistan'da çözüm çabalarının odağına Taliban'ın askeri açıdan mağlup edilip zayıflatılması ancak şiddeti ve El Kaide'yi reddeden Taliban unsurlarının siyasal hayata dahil edilmesi yaklaşımı oturtulmuştur.

Afganistan'daki meselelerin gerek Güney Asya'ya gerekse de Ortadoğu'ya sıçrayabildiği ve buralarda birtakım etkilerde bulunduğu tespiti doğru olmakla beraber bölgesel faktörlerin de Afganistan içerisinde nüfuzlu olabileceğini söylemek gerekir. Bu bakımdan bölge devletlerinin Afganistan politikalarını incelemek bir gereklilik olarak önümüzde durmaktadır.

Bu çalışma, Afganistan'daki durum ile yakından ilgilenen, Afganistan'daki iç dengeler üzerinde nüfuz sahibi olabilmiş olan devletleri ve politikalarını ele almaktadır. Beraber olarak değerlendirilen Hindistan ve Pakistan'ın yanı sıra İran da ele alınmıştır. İlgilerinize sunuyoruz.

Afganistan sorununu daha da detaylandırarak çalışmaya devam edeceğiz.

Doç. Dr. Hasan Ali Karasar
The Black Sea International
Koordinatörü

Hasan Kanbolat
ORSAM Başkam

Hazırlayan: ORSAM

BÖLGE DEVLETLERİNİN PERSPEKTİFİNDEN AFGANİSTAN

Özet

Yeni Delhi'nin Afganistan'a olan ilgisi XXI'inci yüzyıldaki ekonomi ve dünyaya açılma temelli kendi milli çıkarları açısından çok önemlidir. Taliban ve benzeri örgütlerin etkisinin kırılması, yeni ve bağımsız dış politika izleyecek bir hükümet yardımıyla bölgede Pakistan'ın dengelenmesi ve en önemlisi istikrara kavuşmuş bir Afganistan üzerinden Orta Asya'ya açılabilme Hindistan açısından önemli fırsatlardır.

Afganistan'ın istikrarını ulusal güvenliği açısından çok önemli gören Hindistan, Afganistan'ın yeniden yapılandırılmasına ilişkin projeler için 2002-2006 yılları arasında 650 milyon dolar yardım yapmıştır.

İlk olarak Hindistan, Afganistan içerisinde Taliban'ın yeniden güç kazanmasını ya da orta ve uzun vadede Hint karşıtı bir yönetimin iktidara gelmesini istememektedir. Ayrıca Pakistan'ın bu ülke üzerinde olası bir etkisini daha en başından sınırlamak niyetindedir.

Afganistan üzerindeki rekabetin ekonomik boyutu ise Hindistan'ın İran'ın Şah Bahar limanından Afganistan ve Orta Asya'ya alternatif bir nakliye hattı kurma çabası etrafında şekillenmektedir. Doğal olarak bu projeye Pakistan tarafı karşı çıkmaktadır. Pakistan ayrıca, bu projeyi Guvadard limanının bölgede ticaret terminali yapılması yönündeki projesine (özellikle de iki liman arasında sadece 100 millik bir mesafe olduğu düşünüldüğünde) doğrudan bir tehdit olarak algulamaktadır.

İran'ın Afganistan'a yönelik politikası; ABD karşıtlığı, enerji politikaları, Şii hareketlerin desteklenmesi ve bu sayede Afganistan üzerinde kendi etkinliğinin artırılması gibi faktörler tarafından şekillenmiştir.

Afganistan, Tahran ve İslamabat arasında önemli bir çekişme sahası konumundadır ve halen de öyle durmaktadır. Bunun kısmî sebeplerinden biri İran için güvenliğin kendi devlet ideolojisinin muhafaza edilmesinin yanı sıra Şii geleneklerinin desteklenmesi ve sınırlarındaki Şii nüfusun korunması anlamına gelmesidir. Tüm bu çıkarlar Pakistan içinde ve Pakistan'ı baz alarak faaliyet gösteren Taliban ve Şii karşıtı Sünni gruplar tarafından tehdit edilmektedir.

Hindistan ve Pakistan

Hindistan ve Afganistan, tarihte yakın kültürel ve siyasi bağları paylaşmışlardır, iki ülke arasındaki tarihi bağlar gelecekte demokrasi, refah seviyesinin yükseltilmesi ve ikili ilişkilerin geliştirilmesi konularında kolaylaştırıcı bir faktör işlevi görebilecektir.

Afganistan, aradaki coğrafi, dini ve etnik yakınlıklara rağmen Pakistan ile değil Hindistan ile daha yakın ilişkiler geliştirmiştir. Afganistan'da 1933-1973 yılları arası iktidarda kalan Zahir Şah döneminde kurulan yakın ilişkiler, Afganistan'da Komünist rejimlerin işbaşına gelmesiyle de bozulmamıştır.

Sanıldığı aksine Yeni Delhi, SSCB'nin Afganistan'ı işgalinden memnuniyet duymamıştır. Ancak ABD'nin SSCB'ye karşı mücahitleri desteklemek adına Pakistan'a milyarlarca dolar ekonomik ve askeri yardım yapması ve Pakistan'ın mücahitlerin ve sonrasında Taliban'ın en büyük destekçisi olması, SSCB işgaline karşı verilecek bir tepkiyi engellemiştir.

Hindistan, bağlantısızlık politikası gereği SSCB'nin bölgeyi işgaline nasıl bir tepki vereceği konusundaki kafa karışıklığını kısa sürede atlatarak yeni yönetime destek vermiştir.

Taliban'ın 1996 yılında Afganistan'da iktidarı ele geçirdiği dönemde Hindistan, Kabil'deki büyükelçiliğini kapatıp tüm diplomatik personelini geriye çekmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde Taliban'a karşı mücadele eden Mesut önderliğindeki Kuzey İttifakına askeri ve teknik destek vermiştir.

2001 yılından itibaren Hindistan bölgede daha koordine bir strateji izleyerek, ekonomik, askeri ve diplomatik bağlarını arttırmaya ve bu araçları daha etkin kullanmaya çalışmıştır. Uzun yıllar Hindistan'da yaşamış ve eğitim almış Hamit Karzai'nin yönetime gelmesi ise yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilmiştir.

Yeni Delhi'nin Afganistan'a olan ilgisi XXI'inci yüzyıldaki ekonomi ve dünyaya açılma temelli kendi milli çıkarları açısından çok önemlidir. Taliban ve benzeri örgütlerin etkisinin kırılması, yeni ve bağımsız dış politika izleyecek bir hükümet yardımıyla bölgede Pakistan'ın dengelenmesi ve en önemlisi istikrara kavuşmuş bir Afganistan üzerinden Orta Asya'ya açılabilme Hindistan açısından önemli fırsatlardır.

Enerji zengini Türkmenistan ve Kazakistan gibi Orta Asya ülkelerine açılan kapı olmasından dolayı Afganistan, Hindistan için stratejik önem kazanmaktadır. Afganistan kaynakların dünya piyasalarına ulaşabilmesi için olası bir geçiş yoludur. Afganistan ve Pakistan üzerinden Hint okyanusuna getirilecek petrol ve doğal gaz buradan da dünya pazarlarına ulaştırılabilecektir. Ayrıca Hindistan'ın da enerji ihtiyacı giderek artmaktadır. Hindistan'ın kuzeydoğusunda doğal gaz ile elektrik üretim santrali yapılmasına yönelik girişimler de Hindistan'ın alıcı olarak önemini arttırmaktadır.

ABD'nin Taliban'ı ortadan kaldırmaya yönelik müdahalesine en fazla destek veren ve Afganistan'daki değişimden en fazla memnun olan ülkelerin başında Hindistan gelmektedir. Afganistan'daki gelişmeler Hindistan'ın lehine olmuş, daha önce Orta Asya ile Hindistan arasında engel niteliğinde olan Afganistan, Hindistan'ın Orta Asya'ya açılımında adeta sıçrama tahtasına dönüşmüştür.

2001 yılındaki gelişmelerden sonra bölgeye diplomatik misyonunu gönderen ilk ülkelerden biri yine Hindistan olmuştur. BM'nin Afganistan'daki yeni politik sürece yönelik, çeşitli Afgan gruplar arasında başlatılan diyalog girişimleri özellikle Bonn sürecinde Hindistan tarafından büyük destek bulmuştur. Hindistan, Afganistan'ın yeniden inşa sürecine ekonomik olarak en çok katkı yapan bölgede birinci dünyada ise beşinci ülkedir.

Hindistan'ın algısına göre Afganistan'daki ekonomik bir yenilenme ve inşa bu ülkenin

iç ve dış dinamiklerine bağlı yüklerinden kurtularak bağımsız dış politika izleyebilmesini sağlayacaktır. Yeni Delhi, bağımsız bir dış politika izleyebilen bir Afganistan'ın kendisi için bölgede önemli bir müttefik, Pakistan'a karşı bir denge unsuru ama belki de en önemsi Orta Asya ve Hazar enerji kaynaklarına bir köprü olabileceğini düşünmektedir.

Afganistan'ın istikrarını ulusal güvenliği açısından çok önemli gören Hindistan, Afganistan'ın yeniden yapılandırılmasına ilişkin projeler için 2002-2006 yılları arasında 650 milyon dolar yardım yapmıştır. Afganistan'ın yeniden yapılandırılmasında 5000 civarında Hint uzmanı ve işçi çalışmaktadır. Hindistan, Kabildeki büyükelçiliği yanında Celalabad, Herat ve Kandahar'da konsolosluk açmıştır. 2006-2009 yılına kadar ise Hindistan, bölgeye 150 milyon dolardan fazla yardım yapmış ve ayrıca toplam 1,3 milyar dolar seviyesinde bir yardımı garanti etmiştir.

Hindistan, yeni bir Afganistan'ın inşasına yardım etmekle bölgesel istikrar unsuru olmaya çalışmakta ve Kabil üzerindeki Pakistan nüfuzunu dengelemeyi ümit etmektedir. Ayrıca Hindistan, 2006 yılından beri artan adam kaçırmaya ve saldırı olaylarından sonra, Çin sınırını ve de işçilerini korumak için Afganistan'a dağlık arazi eğitimi almış milis gücü göndermiştir. Afganistan'da 5000 civarında Hintli polis gücü bulunmaktadır. Hindistan, Afganistan'da çeşitli kalkınma projelerine katılmış, sağlık, eğitim, ulaşım, enerji ve iletişim alanlarında destek vermiştir.

Hızla büyüyen ekonomisinin çarklarını döndürebilmek için yeni enerji politikalarını gerçekleştirmeye çalışan Hindistan'ın halihazırda birisi Afganistan ile ilgili iki boru hattı projesi vardır.

Bunlardan birincisi Türkmen doğal gazını Afganistan ve Pakistan üzerinden Hindistan'a getirmektir. Mayıs 2006 tarihinde Hindistan hükümeti bu doğal gaz projesine katılımını resmen onaylamıştır. Bu projenin;

Türkmenistan'ın Rusya'ya olan bağımlılığını azaltabileceği, hattın işletim geliri sayesinde Afganistan'ın kalkınmasına katkı yapabileceği, Pakistan ile Hindistan arasındaki ilişkileri daha da ileriye taşınmasına yardımcı olabileceği düşünülmektedir. İkinci boru hattı projesinin rotası ise İran-Pakistan-Hindistan şeklinde planlanmaktadır. Ayrıca, ABD'nin girişimiyle 2005 yılından bu yana tartışılmaya başlanan ve yürürlüğe konan büyük Orta Asya ortaklığı inisiyatifi içerisinde Hindistan'a özel bir rol biçilmektedir.

Hindistan'ın bu projelere katılımında Afganistan'daki yönetim değişikliği kadar, Pakistan ile ilişkilerindeki normalleşme, ABD ile geliştirdiği iş birliği ve sürekli büyüyen ekonomisinin enerji ihtiyacını karşılama isteği etkili olmuştur.

Böylece Afganistan'ın merkezde olacağı bu proje sayesinde Güney Asya ile Orta Asya arasında tarihi ticaret yolları canlandırılacak, ilişkiler geliştirilecek, bu sayede de Orta Asya ülkeleri üzerindeki Çin ve Rusya etkileri kırılacaktır. Bu çerçevede bölgenin teröristlerden temizlenmesinin ve güvenliğin sağlanmasının ABD gibi Hindistan'ın da birincil önceliği olduğu değerlendirilmektedir.

Son yedi yıl içinde 20.000 den fazla Afgan çatışmalarda hayatını kaybetmiş yalnızca 2007 yılında 6500 kişi ölmüştür. Ayrıca Afganistan insanların hayat standartları ve yaşam koşulları açısından Dünya'daki en zor koşullara sahip olan ülkelerden birisidir. Afgan halkı 21'inci yüzyılda ortaçağ koşullarında yaşamaktadırlar. Hindistan, Afganistan'da savaşta zarar gören siviller ve sosyal yaşamın yeniden inşa edilmesi konularıyla da ilgili görünmektedir. Bu çerçevede Afganistan'a mali yardımların yanı sıra hastanelerin inşası, ilaç ve tıbbi malzeme, eğitim, tarımsal projeler ve otoyol inşaatları konularında yardım edilmektedir. Özel Hindistan şirketleri, GSM, internet networkları gibi altyapı projelerinde yer almaktadır. Ayrıca Afganistan'a üç adet yolcu uçağı hediye edilmiş ve Afgan parlamento binası ve komplekslerinin inşasında yardım yapılmıştır.

Bölgenin geleceğine ilişkin düşünülen olasılıklar ve yapılan tahminler her koşulda Hindistan'ın "Orta Asya'daki Büyük Oyun"un içinde önemli bir aktör olarak yer alacağını göstermektedir. Kuzey-Güney enerji koridoru kurulması ve Orta Asya ekonomisinin Güney Asya ile birleştirilmesini öngören ABD'nin "Büyük Orta Asya Ortaklığı İnisiyatifi" ile Hindistan'ın bölgeye ilişkin hedefleri büyük ölçüde örtüşmektedir.

Bu stratejinin hayata geçirilmesinde Afganistan'da istikrarın sağlanması ve Pakistan'ın Taliban'a olan desteğini kesmesi büyük önem taşımaktadır. Bu iki nokta Hindistan'ın güvenliği açısından da çok büyük önem taşımaktadır. Bu başarısızlığı takdirde Hindistan'ın, Orta Asya'daki kontrolünü güçlendirme adına Rusya ve İran ile olan iş birliğini daha da kuvvetlendirmeye çalışacağı değerlendirilmektedir.

Afganistan'a yönelik Hint yardım ve desteğinin ve Hindistan'ın bu ülkedeki dikkate değer varlığının, yalnızca Yeni Delhi'nin iyi niyeti ve bu ülkenin ekonomisinin yeniden inşası ve güvenliğinin sağlanması arzularıyla açıklanmak mümkün değildir.

İlk olarak Hindistan, Afganistan içerisinde Taliban'ın yeniden güç kazanmasını ya da orta ve uzun vadede Hint karşıtı bir yönetimin iktidara gelmesini istememektedir. Ayrıca Pakistan'ın bu ülke üzerinde olası bir etkisini daha en başından sınırlamak niyetindedir. Bu ülkedeki aşırı İslamcı militanların etkinliklerinin artması eş zamanlı olarak Keşmir'e ve kontrol hattının güvenliğine yansımaktadır. Bu nedenle Afganistan içindeki her türlü hareket ve gelişme Yeni Delhi tarafından dikkatle gözlemlenmektedir.

İkinci olarak Hindistan Afganistan'da uzun vadede de yakın ilişkilerini koruyabileceği Hindistan yanlısı yönetimler yardımı ile Pakistan'ı atlayarak merkez Asya'ya açılmak istemektedir. Bu strateji, Yeni Delhi'nin bölgede Hindistan yatırımlarına hiç de hoş yaklaşmayan Çin ve Pakistan'ın etkinliklerinin sınırlandırılması arzusunun bir yansımasıdır.

Hindistan'ın Afganistan üzerinde artan etkisi Pakistan'ın 1971'den beri adeta bir takıntıya dönüştürdüğü Hindistan'a karşı stratejik üstünlük kurma planlarına zarar vermektedir. Bu nedenle İslamabat, Yeni Delhi'nin bu ülkedeki girişimlerini baltalama eğilimindedir. Afganistan'da Hindistan-Pakistan rekabetinin güvenlik boyutu, ikili ilişkilerin belki de en tartışmalı ve dolayısıyla en çekişmeli unsurudur. Afganistan'ın ABD tarafından işgal edilmesi ve akabinde eski Kuzey İttifakı'nın iktidara getirilmesi, Pakistan'ın başlangıçta Hindistan'ı durdurmayı amaçlayan "stratejik derinlik" teorisini ortadan kaldırmıştır.

Hindistan güvenlik otoriteleri, Afganistan'daki istikrarsızlığın, Pakistan'ın kendi stratejik derinlik teorisini korumak amacıyla Taliban'a verdiği gizli destekten kaynaklandığını iddia etmektedirler. Kabil'deki Hindistan Büyükelçiliğine düzenlenen saldırı ve hemen ardından Amerikan İstihbarat kaynaklarının, ISI'nın olaydaki suç ortaklığına ilişkin bilgileri New York Times gazetesine sızdırması Hindistan'ın duruşunu daha da katılaştırmıştır.

2008 ayında Hindistan'ın Kabil Büyük Elçiliğine yapılan saldırıda Pakistan'ın da parmağı olduğunun ABD tarafından da dile getirilmesi sürpriz olarak karşılanmamalıdır. Bu bağlamda Pakistan hâlihazırdaki gelişmeleri, bölgede İslam temelli bir Kabil-İslamabat ittifakı kurmaya yönelik çabalarının ve stratejisinin iflası olarak algılamaktadır.

Hindistan ile Pakistan Afganistan'daki rekabetinin politik boyutu, Kabil'deki rejimin şekli ve bu rejimin her iki ülkeye yönelik siyaseti etrafında şekillenmiştir. Pakistan, resmi söylemin bunu reddetmesine rağmen, 2005 yılı öncesi Karzai yönetimini şüpheyle karşılamış ve Kuzey İttifakı kökenli olması nedeniyle Hindistan yanlısı olarak nitelemiştir. "Peştun hissiyatı" iddiasıyla, ılımlı Taliban unsurlarını yönetime eklemlendirmeye çalışmış, fakat bu girişiminde başarısız olmuştur. Pakistan, her iki ülkeden aşiret reislerini bünyesinde barın-

dıran bir “büyük loya jirga» oluşturulması yönündeki Afgan önerisini kabul ederek Karzai yönetimiyle yakınlaşmaya çalışmıştır.

Ancak bu çabanın başarısız olmasının yanı sıra Afgan istihbarat birimlerinin Başkan Karzai’ye yönelik suikast girişimine ve Kabil’de son dönemdeki saldırılara Pakistan’ın da destek verdiği yönündeki iddiaları Afganistan-Pakistan ilişkilerini daha da karmaşıklaştırmaktadır. ABD protestolarına rağmen, Pakistan tarafı, Afgan direnişini Taciklerin çoğunlukta olduğu Afganistan yönetimine karşı bir Peştun direnişi olarak meşrulaştırmaktadır.

Diğer taraftan Hindistan, Kuzey İttifakı ile eski bağlantılarına dayanarak, başta Kuzey ve Batı Afganistan’daki etkisine ve kalkınma projelerine verdiği finansal desteğe dayanan “yumuşak» görünürlüğüne güvenmiştir. Kıscası, Hindistan’ın Peştunlarla bağlantısının zayıf olması, Pakistan’ın da Peştun olmayanlarla kötü ilişkileri, politikalarını belirleyen bir fay hattı oluşturmaktadır. Bunun farkında olan taraflar etnik gruplarla bağlarını güçlendirme çabası içerisinde. Bu nedenle politik güçlerini ve etkilerini kuvvetlendirmek konusunda bir rekabet içindedirler.

Afganistan üzerindeki rekabetin ekonomik boyutu ise Hindistan’ın İran’ın Şah Bahar limanından Afganistan ve Orta Asya’ya alternatif bir nakliye hattı kurma çabası etrafında şekillenmektedir. Doğal olarak bu projeye Pakistan tarafı karşı çıkmaktadır. Pakistan ayrıca, bu projeyi Guvadard limanının bölgede ticaret terminali yapılması yönündeki projesine (özellikle de iki liman arasında sadece 100 millik bir mesafe olduğu düşünüldüğünde) doğrudan bir tehdit olarak algılamaktadır.

Yukarıdaki değerlendirmeler ışığında Soğuk Savaşın ardından bağlantısızlık politikasını bir tarafa bırakan Hindistan’ın, ideolojik dış politika yerine ekonomi ve kalkınma temelli bir dış politika izlemeye başladığı görülmektedir.

Hindistan’ın alt-kıtada dominant bir güç olmanın yanında Orta Asya’yı da içine alan daha geniş bölgede etkinlik kurmak istediği değerlendirilmektedir. Bu bağlamda Çin’in yükselişi ve terörizmin bölgedeki varlığı Hint milli çıkarlarını törpülemektedir. Zira Yeni Delhi, ekonomik gelişmesinin sürdürülebilirliği noktasında, Pakistan’ı da dışarıda bırakmayacak bir güvenlik koridorunun tesisinin önemiyetinin farkındadır.

Yeni gelişmelerde Hindistan’ın iç dinamikleri kadar, ABD ve onun bölgede izleyeceği politikalar da belirleyici olacaktır. Bu kapsamda ABD’nin Afganistan bağlamında yaratmak istediği bölgeye yönelik geleceğin, şimdilik Hindistan’ın stratejileriyle örtüştüğü düşünülmektedir. Bu kapsamda Hindistan’ın, Afganistan’da ABD’nin izlediği politikayı destekleyen bir strateji izlemeye devam edeceği değerlendirilmektedir.

Güney Asya’nın bu iki dev ülkesinin ilişkileri, kültürel, dini, politik, ekonomik ve konjunktürel birçok değişken faktör tarafından etkilenecek inşa edilmektedir. Ortak kültürel ve coğrafi öğelere karşılık iki ülke nüfusunun dini tercihleri, Hindistan’ın tartışmalı laik yapısı, Pakistan elitlerinin izlediği politikalara yansıyan islam’ın etkisi, farklılıkları meydana getirmektedir. Ayrıca 1947 yılından günümüze, uluslararası sistemde yaşanan değişikliklerin ve bu değişiklikler içerisinde büyük güçlerin çıkar çatışmalarının da iki ülke ilişkilerine doğrudan etkisi olduğu görülmektedir.

Tarihleri neredeyse beraber yazılan iki ülkenin İngiliz egemenliğinden sonraki ilişkileri birçok soruna ve bu sorunlar da çatışmalara neden olmuştur. Bu sorunların en önemlisi olan Keşmir sorunu, başlangıçta bu iki devlet arasında bir türlü aşılamamış farklılıkların sonucuyken süreç içerisinde iki ülke arasındaki tüm problemlerin kaynağı durumuna gelmeye başlamıştır.

Hindistan ve Pakistan devletlerinin bağımsızlıklarına giden süreçte, Keşmir’de yaşanan ge-

lişmeleri incelemek ortaya çıkan 60 yıllık düşmanlığı ve bölgede bugün olan biteni anlamamıza yardımcı olacaktır. Keşmir, dünyada iki devlet arasında yaşanan problemler arasında, nedeni olduğu çatışmanın büyüklüğü ve sorunun devamlılığı açısından en önemlilerinden birisidir.

Hint Alt-Kıtası, İngiliz İmparatorluğunun egemenliği altında prensliklere bölünmüş şekilde yönetilmiştir. Keşmir, Hindistan'ı oluşturan bu 562 prenslikten en büyük olanıdır. Çalışmanın ilk bölümünde yer alan Pakistan'ın tarihi kısmında anlatıldığı üzere alt-kıtanın bağımsızlığına giden süreçte, elitler tarafından, din farklılığına dayalı bir ayırım temelinde iki devlet kurulmasını öngören İngiliz planı kabul edilmiştir. Kural olarak halkı Hindu, Sih ve Sindlerden oluşan prensliklerin Hindistan, Müslüman olan eyaletlerin ise Pakistan tarafında kalması planlanmıştır. Ancak bazı eyaletlerin Prensleri (Maharaja) ile halkları farklı dinlere mensuptu. Ayrıca Haydarabat ile Junagar'da halkın çoğunluğunun Hindu olmasına rağmen yöneticiler Müslüman'dı. Hindistan, bu eyaletlerin -zor kullanarak da olsa- kendisine katılmalarını sağlamıştır.

Keşmir ise halkın % 80'i Müslüman olmasına karşın bir Sih olan Maharaja Hari Sing tarafından yönetilmekteydi. 1947'de iki ülke İngiliz egemenliğinden çıktığında Sih Maharaja, Keşmirli Müslüman'ların Pakistan ile birleşme taleplerine karşın, bağımsız kalmak istemiştir. Keşmir halkının gelişmeler karşısında ayaklanmasının ardından Maharaja eyaletin Kuzey Batısında kontrolü kaybetmiştir. Ayaklanmaların Cemmu-Keşmir'e sıçramasıyla Hindistan'dan yardım isteyen Maharaja, daha sonra Hindistan'a katılmayı kabul etmiştir. Hindistan'ın kuvvetlerini ayaklanmaları bastırmak üzere bölgeye sevk etmesi Pakistan'ı hareketlendirmiş ve iki ülke arasında çıkan çatışmalar sonucu bölgenin Kuzey Batı bölümü Azad Keşmir olarak Pakistan'ın askeri semsiyesi ve siyasi etkisi altına girmiştir.

Aslında Keşmir'in Hindistan açısından önemi bu devletin ulus-inşa süreci ile ilgilidir.

Hindistan'ın kurucu elitlerine göre Hindistan içinde yer alacak, nüfusunun çoğunluğunu Müslüman'ların oluşturduğu müreffeh bir bölge bizzat Hindistan'ın laik ulus-inşa sürecinin başarısının kanıtı olacaktır.

Sadece Keşmir sorunu ya da sınır aşan sular sorunu olmanın ötesinde, iki ülkenin karşılıklı rekabeti aralarında yeni çatışma konularını da üretmiştir. Bunlar, nükleer silahlar örneğinde ya da silahlanma yarışında olduğu gibi, Soğuk Savaş atmosferi içerisinde ortaya çıkmış ve iki ülkenin rekabeti içerisinde gelişmiştir. Yine bu sorunlar, Soğuk Savaş sonrasında, nükleer silahsızlanma tartışmalarına tezat oluşturacak biçimde, olası Pakistan-Hindistan çatışmasının nükleer savaşa dönüşme olasılığını güçlü bir biçimde barındırarak taşınmıştır. Benzer biçimde, 1970'lerde başlayan köktenci akımlar ve Afganistan müdahalesiyle ortaya çıkan cihat geleneğinin Pakistan politikasında etkisini arttırması, iki ülke arasındaki farklılıkta, din vurgusunu pekiştirerek uzlaşma çabalarını zayıflatmıştır. Ayrıca cemaatçi grupların siyasi etkilerini arttırmaları Hindistan-Pakistan yakınlaşmasını engellemiştir. Soğuk Savaşın ve Soğuk Savaş sonrası yeni dünya düzeninin etkileriyle gelişen sorunlar, Hindistan Pakistan yakınlaşmasını olumsuz yönde etkilemiştir, iki ülkenin toprak bütünlüklerine ilişkin birbirlerinden kaynaklanan tehdit algıları ve aralarında gerçekleşen silahlı çatışmalar, uzlaşarak sorunları çözmelerini zorlaştırmıştır.

İki ülke arasındaki ilişkinin uluslararası ortamın etkileri dışında, tarihsel temellerle biçimlendiği söylemek mümkündür. Keşmir bağlamında ortaya çıkan sorunlar iki ülke arasında ezeli bir düşmanlık, 1948 ve 1965 savaşları, 1971'de Bangladeş'in kurulması ile sonuçlanan çatışma, 1990 krizleri, 1999 Kargil savaşı ve 2002 krizi ve sonu gelmez bir silahlanma yarışına neden olmuştur.

İran

İran'ın Afganistan'a yönelik politikası; ABD karşıtlığı, enerji politikaları, Şii hareketlerin desteklenmesi ve bu sayede Afganistan üzerinde kendi etkinliğinin artırılması gibi faktörler tarafından şekillenmiştir.

ABD karşıtlığı İran'ın dış politikasının en temel belirleyicilerindedir. İran için ABD tehdidi, ABD'nin bölgedeki askeri varlığıyla doğrudan ya da İsrail, NATO üyesi Türkiye, Sünni ve ideolojik olarak İran-karşıtı Suudi Arabistan gibi ülkeler nedeniyle dolaylı olabilmektedir. Bu nedenle İran, ABD, Pakistan ve Suudi Arabistan tarafından desteklenen Sünni gruplara (özellikle Hizb-i İslâmi ve Taliban) karşı tedirginlik duymaktadır. Bu tehdit algısı, İran'ın Afganistan politikasını sadece Şii'leri desteklemek veya varolan desteğini arttırmak yönünde değil, aynı zamanda Şii olmasa da Hizb-i İslâmi'ye ve sonrasında Taliban'a karşı olan diğer grupları da destekleme yönünde etkilemiştir.

Şii hareketlerin ve grupların desteklenmesi ise kurulduğundan beri İran'ın bir dış politika önceliğidir. İran, her ne kadar Afganistan'da etkili ve kalıcı bir istikrarın sağlanması için tüm grupların birliğine gereksinim olduğunu ifade etmişse de, desteğini uzun süre Şii gruplarla sınırlandırmıştır. İran-İrak savaşı sonrası bu desteğini önemli ölçüde arttırmıştır. Artan bu destek, Sünni grupların etkinliğini kırabilecek bir Şii gücü oluşturacak seviyeye ulaşmamıştır.

Enerji politikaları da İran'ın dış politikasını etkileyen bir diğer unsurdur. Sovyetler Birliği'nin dağılıp Orta Asya devletlerinin bağımsızlığına kavuşmasıyla bu devletlerin dünya ile bağlantısı, ticari ilişkiler geliştirmeleri ve zengin enerji kaynaklarını dünya pazarlarına ulaştırabilmeleri konuları önem kazanmıştır. İran da bu devlerin dünya ile ticaretlerini geliştirmeleri ve enerji kaynaklarını ihraç edebilmeleri için olası bir güzergâh durumundadır. Bu avantajlı coğrafi konumunu kullanmak, İran'ın dış politikasının öncelikli amaçlarından biridir.

1978 ve 1979 yıllarında Afganistan ve İran'da meydana gelen iç çatışmalar, işgaller ve rejim değişiklikleri, sadece bu iki ülkenin iç yapısıyla ilişkili değil, bu dönemde doğu-batı ekseninde devam eden uluslararası mücadelenin böl-

gesel yansımasıdır: Afganistan'da 1978 darbesiyle komünist rejimin başa geçmesinden çekinen Batı, Şah Rıza Pehlevi'ye karşı Humeyni tarafını tutarak, kendilerince komünist yayılmaya set çekmişlerdir. İran rejiminin kısa sürede ülkede komünist gurupları yok etmesi sonrası, Afganistan'da destekledikleri rejimin de halk isyanına dayanamayacağından korkan Sovyetler ise kendi çıkarları sonucu Aralık 1979 Afganistan'ı işgal etmiştir.

Afganistan'ın Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmesi üzerine yaklaşık iki milyon Afgan göçmen İran'a sığınmıştır. İran da sığınmacılara barınma, gıda ve çalışma olanağı sağlamıştır. Ancak, Pakistan'ın aksine İran kendisine sığınmış olan göçmenlerin kendi topraklarını üs olarak kullanıp Sovyet birliklerine ya da Afgan hükümet güçlerine karşı gerilla savaşı yürütmelerine izin vermemiştir. Sovyet işgali döneminde İran Afganistan'da etkin bir konumda olamamıştır. Bunun temel nedenleri aşağıdadır:

- ABD'nin BM'de İran'a yönelik olası bir ambargo kararı çıkarması İran'ın Afganistan'a müdahil olmaması karşılığında Sovyetler Birliği tarafından veto edilebiliyordu. ABD'nin İran'a denizden uygulayabileceği abluka durumunda da İran ticaretini Sovyetler Birliği üzerinden yapabiliirdi. Dolayısıyla, İran bu hassas dönemde Sovyetler Birliği ile ters düşmek istememiştir.
- Bir gerilla hareketinin parasal, silah ve cephane yardımı yapılarak desteklenmesi gerekecekti; ancak, o dönemde İran kaynaklarını Irak ile savaşa ayırmaktaydı.
- Pakistan'daki mücahitlerin tamamen Sünni, İran'dakilerin de tamamen Şii oluşu anlaşmazlık yaratabilirdi. Bu durum Sünni gruplarda İran düşmanlığını körükleyebilirdi.
- Pakistan'daki mücahitler, İran'ın ilişkilerinin problemleri olduğu, Suudi Arabistan ve ABD tarafından desteklenmekteydi ve İran, "büyük şeytan" olarak adlandırdığı ABD ile iş birliği yapıyormuş gibi görünmeyi istememiştir.

Sovyet işgalinin sona erdiği dönemde Irak'la

savaşını bitirmiş olan İran'ın Afganistan'a yönelik ilgisi artmıştır. Sovyet birliklerinin Afganistan'dan çekilmesi ve Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a olan ilgisinin azalması sadece Sovyet tehdidini ortadan kaldırmakla kalmamış, İran'a göre Pakistan ve Suudi Arabistan'ın doldurmaya çalıştığı bir güç boşluğu oluşturmuştur.

İran, Sovyetler Birliği'nin 1979 yılında Afganistan'dan çekilmesiyle, Afganistan'daki Şii gruplar arasında birlik sağlamaya uğraşmış ve 1990 yılı Mart ayında sekiz tane Şii grubu Hizb-i Vahdet adıyla birleştirmeyi başarmıştır. Ancak, aynı yıl Pakistan'da oluşturulan geçici mücahit hükümetinde Şiilerin temsil edilmesini sağlayamamıştır. Pakistan'da üslenmiş olan Sünni mücahit gruplar, Şiilerin Şûrâ'da talep ettiği % 25'lik temsil oranını, Şiilerin Afgan nüfusuna oranının % 25'ten düşük olduğu gerekçesiyle reddetmişlerdir.

Sünni gruplar Şiilerin Afganistan nüfusunun sadece % 12'sini oluşturduğunu ve Sovyet işgaline karşı direnişte önemli bir rol oynamadıklarını, dolayısıyla, kurulacak olan Afgan hükümetinde bu denli bir ağırlığa sahip olmayı hak etmediklerini iddia etmişlerdir. İran ve Şii gruplar ise pazarlık güçlerini arttırmak için Necibullah yönetimi ve Sovyetler Birliği ile diplomatik ilişki kurmaya çalışmış, Peşâver'de kurulan geçici Afgan hükümetinin de meşruiyetini sorgulamış ve ihtilâfın anlaşmayla çözülmesi gerektiğini öne sürmüşlerdir. Ancak, bu dönemde Suudi Arabistan ve Pakistan'ın Afganistan üzerindeki politikalarını engelleyebilecek politik ve askeri güce sahip olmaması İran'ın, Şiilere yönelik isteklerinin yerine getirilmesini engellemiştir.

Bu dönemde İran'ın dış politikasında da bazı değişimler yaşanmıştır. Humeyni döneminde İran'ın dış politikasında ideolojik faktörler ön plandayken, 1989 yılından itibaren devlet çıkarları ve Fars milliyetçiliği daha belirleyici duruma gelmiştir.

Bu değişim özellikle Afganistan politikasında kendini çok daha fazla göstermiş, İran, 1991

yılında, Afganistan konusunda yeni bir strateji geliştirmiştir. O döneme kadar Afganistan'daki Şiilere ilgi gösteren İran, Afganistan politikalarındaki etki alanının darlığını ve Suudi Arabistan yanlısı oluşumlardaki Peştun ağırlığını fark ederek, ilgi alanını Sünni olmasına rağmen, Farsça konuşan toplulukları (özellikle Tacikler) da kapsayacak şekilde genişletmiştir.

İran, Tacikistan ve Rabbani'nin liderliğindeki Cemiyet-i İslâmi grubuyla kültürel iş birliği antlaşması imzalamıştır. Aynı zamanda, Afganistan'daki Peştunların dışındaki etnik grupları Peştunlara karşı ortak bir cephe oluşturmak üzere birleştirmeye çalışmıştır. Kuzey İttifakı'nın kurulmasıyla çabalar meyvesini vermiş ve İran'ın Afganistan politikalarındaki etkinliği oldukça artmıştır. Ancak, İran'ın Afganistan politikalarındaki etkinliğinin bu denli artması üzerine Pakistan, İran ile Suudi Arabistan arasındaki dengenin korunması politikasını bir kenara bırakarak, Suudi Arabistan'dan yana tavır almaya başlamıştır.

1994 yılında Taliban'ın ortaya çıkışıyla beraber İran, Taliban yayılışını ABD'nin kendisini çevreleme ve tecrit etme politikasının bir parçası olarak görmüş ve Taliban'ı Afganistan'daki "Truva Atı" olarak algılamıştır. İran, ABD'nin Taliban sayesinde etkinliğini Orta Asya'ya yayabileceğini, kendisini daha rahat tecrit edeceğini ve Orta Asya'nın enerji kaynaklarının (İran yerine) Afganistan'dan taşınmasını sağlayacağını düşünmüştür.

Bu dönemde İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Velayeti, Orta Asya Devletlerini ziyaret ederek, Afganistan konusunda tüm ilgili tarafların (ABD hariç) toplanacağı uluslararası bir inisiyatif oluşturma konusunda destek aramıştır. Pakistan ve Suudi Arabistan 30 Ekim 1996 tarihinde Tahran'da yapılan toplantıya katılmayı reddetmişler ve bu inisiyatif Afganistan'ın içişlerine müdahale olarak nitelendirilmiştir.

İran'ın Afganistan politikasını etkileyen diğer bir unsur ise iç politikasıyla ilgilidir. İran iç

politikasında çekişme içerisinde olan ve şahinler ile ılımlılar olarak adlandırılan grupların Afganistan'a bakışı farklılık göstermektedir. Şahinler, dünya çapında tüm Şiiilerin desteklenmesini, ılımlılar ise Taliban karşıtı ittifakın ölçülü bir şekilde desteklenmesi ve Taliban ile daha az çatışmaya girilmesi gerektiğini savunmaktadır. Taliban'ın 1998 yılı Eylül ayında Mezar-ı Şerifi ele geçirip buradaki İranlı diplomatları ve yüzlerce Şii'yi katledip yaklaşık elli İranlıyı da esir alması, İran'ın Afganistan politikalarının belirlenmesi konusunda şahinlerin öne çıkmasına neden olmuş ve İran'ın Taliban karşıtı ittifaka yönelik desteğini daha da artırmıştır.

Bu olay, İran'ın Taliban'a yönelik askeri müdahale olasılığını da gündeme getirmiştir. Ancak Taliban'ın, İran'ın savaş tehdidi ve BM'nin baskısı üzerine, esir almış olduğu İranlıları serbest bırakıp, öldürdüğü İranlı diplomatların cesetlerini teslim etmesi üzerine İran askeri müdahalede bulunmaktan vazgeçmiştir. Her şeyden önce, diplomatlarının öldürülmesi Tahran için oldukça gurur kırıcıdır. Taliban gibi "serseri" ve "barbar" (ABD'nin İran'ı tasvir etmek için kullandığı sözcükler) bir gruba bir ders verilmesi isteği İran toplumunda yaygınlaşmıştır. Ancak, bunun İran'a maliyetinin, Sovyetler Birliği'ne olduğu gibi oldukça yüksek olabileceği de İranlı karar alıcıların göz önünde bulundukları bir faktördür. Bu nedenle İran, Taliban'a yönelik askeri müdahalede bulunmayı riskli görmüş ancak Taliban'a yönelik eleştirilerini ve tehditlerini de sürdürmüştür.

İran'ı Taliban'a yönelik bir askeri müdahaleden alıkoyan önemli bir etmen de Taliban'ın, ABD tarafından İran'ı Afganistan'da bir savaşın içine çekme amacıyla kurulmuş bir tuzak olduğu şüphesidir. Bu yüzden İran, müdahale ettiği takdirde ABD'nin Taliban'a yönelik askeri destek vereceğini ve İran'ın bu savaşta kaynaklarının tükenmesini sağlayacağından şüphelenmiştir.

Bu teoriye göre, olası bir İran-Taliban savaşında İran askeri ve ekonomik olarak zayıflaya-

cak, fakat savaş Körfez bölgesini etkilemediğinden Körfezden Batı ülkelerine petrol sevkiyatı da etkilenmeyecektir.

İran'ın Taliban karşıtlığının yegane nedenleri diplomatlarının ve Şiiilerin katledilmeleri değildir. Taliban'ın Şiiilerin yaşadığı bölgeleri ele geçişinin İran'a göç eden Afgan sığınmacıların sayısını arttırması, Afganistan'dan İran'a Taliban'ın idare ettiği uyuşturucu kaçakçılığı yapılması, Taliban'ın aşırı Şii-karşıtı ideolojisi yanında enerji politikaları gibi ekonomik nedenlerdir. İran Orta Asya'nın enerji kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırılmasında temel güzergâh olmayı amaçlamaktadır. ABD ise İran'ı dışlayarak, bu enerji kaynaklarının Afganistan üzerinden nakledilmesi için Taliban'ı desteklemiştir. ABD'nin Afganistan politikası bölümünde değinildiği üzere ABD'li enerji şirketi UNOCAL, Trans-Afgan boru hattının inşası için gerek Taliban'la, gerekse bölge ülkeleriyle sürekli temas halinde bulunmuştur.

Tüm bu faktörlerin ışığında, İran Afganistan'da Taliban karşıtı bir politika izleyerek, Taliban'ın muhalifleri olan Kuzey İttifakı'nı desteklemiştir. Kuzey İttifakı'na silah, cephane ve yakıt sağlamış, Herat kentinin Taliban tarafından devrilen eski valisi İsmail Han'a ve yandaşlarına kendi topraklarında üs sağlamıştır.

Meşhed ile Bagram arasında oluşturulan hava koridoruyla Rabbani yönetimine ihtiyaç duyduğu malzemeyi gönderirken, Meşhed'in güneyindeki kamplarda da İsmail Han'a bağlı yaklaşık 8000 savaşçı eğitimini sürdürmüştür. Ayrıca, yaklaşık iki milyon Afgani (Afganistan'ın para birimi) bastırarak İsmail Han'a Herat'taki Taliban komutanlarını satın alabilmesi için teslim etmiştir.

İran, Rabbani, Ahmet Şah Mesud ve Hikmet-yar gibi Sünni liderleri Tahran'da bir araya getirmiş, Afgan Şii örgütlerini de bu kesimle ittifak yapmaya zorlamış ve bu gruba silah ve eğitim yardımı yapmıştır. İran ayrıca Rusya, Hindistan ve Orta Asya devletlerine Kuzey

ittifakına yardım etmeleri için girişimde bulunmuştur.

Pakistan'ın İran açısından siyasi ve stratejik önemi, Hindistan'ın 1947 yılında bölünmesinin ardından Pakistan'ın bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmasıyla belirginleşmeye başlamıştır. İran yeni devleti tanıyan ilk ülkedir. Mayıs 1948'de Pakistan ile diplomatik ilişkiler kurmuştur. İran Şahı Pakistan'a resmi ziyarette bulunan ilk devlet başkanıdır. Bu sıcak ilişkilerin temelinde, birinci bölümde de ifade edilen, Pakistan'ın İslam'ı öne çıkararak bir dış politika izlemesi etkili olmuştur.

İran ve Pakistan, İran devriminden önce, Bağdat Paktı ile müttefik olmuşlar, İran 1965-71 yılları arasındaki Hindistan-Pakistan savaşları sırasında Pakistan'a ılımlı bir destek vermiştir. İran-İrak savaşı ise İslamabat ve Tahran'ı farklı kutuplara yönlendirmiştir. Pakistan, savaş sırasında Körfez ülkeleri üzerinden Irak'ı desteklemiştir. Bu kutuplaşma Pakistan topraklarına taşınmış ve savaş sırasında İran ve Irak, Pakistan'ı bugüne kadar devam eden kalıcı mezhep çatışmalarının desteklediği bir savaş alanına çevirmiştir.

İran Pakistan'daki Şiiilerin geleceği konusunda endişelidir. İran, 1970'lerde, hem devlet başkanı General Muhammed Ziya'ül Hak'ın Pakistan'ı Sünni bir devlet olarak İslamlaştırma çabalarını engellemek için Pakistan'daki mezhep çatışmalarını körüklemiştir. Buna karşılık Ziya, Körfez ülkelerinin Pakistan'da Deobandi ve Ahl-e-Hadis yapısı oluşturulması (Birinci bölümde geniş olarak anlatılmıştır.) yönündeki hakimiyetini memnuniyetle karşılamış ve bazı Sünni militanların İran tarafından desteklenen, eğitilen ve silahlandırılan bu milislere karşı koymasını desteklemiştir. Genel olarak bakıldığında ise Pakistan'daki mezhep çatışmaları her iki başkent için de rahatsız edici bir konudur.

Şii-Sünni bölünmelerine rağmen, İslam kimliği, özellikle 1979'da İran'daki İslam Devriminden sonra, İran-Pakistan ilişkisini şekil-

lendiren önemli bir etken olmuştur. Soğuk Savaş yıllarında yaşanan İngiliz-Amerikan ittifakının kolaylaştırdığı bir stratejik hedef yaklaşması da olumlu bir İran-Pakistan ilişkisinin temellerini atmıştır. Afganistan'daki Sovyet müdahalesine duyulan ortak antipati ise iki devleti birbirine daha çok yakınlaştırmıştır. Özellikle nükleer teknoloji alanında İran ve Pakistan arasında derinleşen iş birliği ilişkileri sağlamlaştıran diğer bir etkidir.

İran'da yaşanan rejim değişikliği ile Pakistan'da yaşanan askeri darbeler ve sonucunda ABD ile oluşan yakınlaşmalar Tahran, Washington ve İslamabat arasındaki stratejik ilişkiyi belirlemiştir. İran-Pakistan ilişkileri ABD ve ABD'nin Pakistan'a müdahalesinden sürekli etkilenmiştir. Bu etkileşim günümüzde de devam etmektedir. Pakistan ABD'nin bir dostu ve müttefiki iken İran ABD'nin düşmanıdır.

Tahran, 1979'dan sonra, Washington'un temel düşmanı haline gelirken İslamabat Sovyetlerin Afganistan'a girmesinden sonra ABD'ye daha yakın bir müttefik olmuştur. Pakistan, bu savaşta kilit oyuncularından biri olurken İran çatışmanın dışında kalmıştır. Pakistan toprakları Afgan mücahitler için bir eğitim ve tatbikat alanı olurken, İran Hazara Şiiileri üzerine odaklanmıştır. Sovyetlerin Afganistan'dan geri çekilmesi sonucunda bu ülkede oluşan yapı iki İslam cumhuriyeti arasındaki farkı keskinleştirmiştir. İran'ın stratejik rakibi olan Suudi Arabistan, Pakistan ve ABD ile birlikte, Afgan mücahitlerini, sonrasında Taliban'ı desteklemiş ve Suudi Arabistan hem Afganistan hem de Pakistan'daki nüfuz alanını sağlamlaştırmıştır.

Afganistan, Tahran ve İslamabat arasında önemli bir çekişme sahası konumundadır ve halen de öyle durmaktadır. Bunun kısmî sebeplerinden biri İran için güvenliğinin kendi devlet ideolojisinin muhafaza edilmesinin yanı sıra Şii geleneklerinin desteklenmesi ve sınırlarındaki Şii nüfusun korunması anlamına gelmesidir. Tüm bu çıkarlar Pakistan içinde ve Pakistan'ı baz alarak faaliyet gösteren Taliban

ve Şii karşıtı Sünni gruplar tarafından tehdit edilmektedir.

Taliban'ın uyuşturucu ticareti ve üretimini artırması Pakistan-İran ilişkilerini daha da sorunlu hale getirmiştir. Afganistan'da üretilen uyuşturucu Afganistan-İran veya Afganistan-Pakistan-İran üzerinden Türkiye ve Avrupa'ya taşınmaktadır. Bu nedenle İran sınırında Taliban birlikleri ile çıkan çatışmalarda İranlı askerlerin öldürülmesi Taliban'ı destekleyen Pakistan'a olan tepkileri artırmıştır.

11 Eylül olaylarından sonra ABD'nin Afganistan'da giriştiği özgürlük operasyonu sonrası Taliban'ın iktidardan uzaklaşması, İran ve Pakistan arasında yeni bir iş birliği olanağını yaratmıştır. Taliban'ın iktidardan uzaklaşmasının hemen sonrası İran Dışişleri Bakanı Kemal Karzai, Pakistan'ı ziyaret etmiştir.

Karzai, Pakistanlı yetkililerle yaptığı görüşmeler sırasında; ABD askerlerinin bir an önce Afganistan'dan çekilmesini, Pakistan'ın Afganistan'daki Kuzey İttifakı ile barışmasını, İran'ın Afganistan'ın inşasında yer almasını ve Peştunların kontrol ettiği yeni Afganistan yönetiminin Şii ve Fars kökenli Afganistan vatandaşlarına eşit davranmasını talep etmiştir.

İran, Pakistan'ın ABD ekseninde yürüttüğü ya da yürütmeye zorlandığı Afganistan stratejisine şüphe ile yaklaşmaktadır. Pakistan'ın Taliban'a karşı mücadelesini samimi bulmaktadır. Pakistan ile Taliban'a karşı girişilecek bir iş birliğine ise ABD ile iş birliği yapma anlamına geleceği endişesiyle sıcak yaklaşmamaktadır.

İran'ın Taliban'a karşı yürüttüğü politikanın Rusya ve Hindistan'ın politikalarıyla uyduğu görülmektedir. Bu üç ülke, Taliban'ın karşısında Kuzey ittifakıyla ilişkilerini geliştirme yoluna gitmişlerdir. Rusya ve Hindistan, Taliban korumacılığında bir kökten dinci yapılanmanın kendi topraklarına etkisinden çekinirken, İran Taliban liderliğindeki katı bir Sünni devletin kendisini tehdit edebileceğinden ve Afganistan'daki Şii'leri İran'a göç etmeye zorlayabileceğinden endişelenmektedir.

Bugün için ABD'nin yürüttüğü politikaların etkisi bu üç ülkeye de olumlu yansımıştır. Ancak temel sorun ABD'nin ve NATO güçlerinin nasıl bir Afganistan'dan geri çekileceğidir. Bu üç ülke de Pakistan'a güvenmemektedir. ABD sonrası oluşacak yapıda Pakistan'ın etkisinin sınırlı olmasını istemektedirler. Bu nedenle bu üç ülkenin Afganistan konusunda daha fazla iş birliğine gittikleri görülmektedir.

Beluç sorunu ise Pakistan ve İran arasındaki ortak bir sorundur. Ancak Beluçların Sünni olması nedeniyle sorun, İran'ı aynı zamanda mezhepsel de etkilemektedir. 19'uncu yüzyıla kadar bir bütün olan Belucistan, 1841'den itibaren bölünme sürecine girmiş ve 1887 yılında şimdiki Pakistan, İran ve Afganistan devletlerinin sınırları arasında üçe ayrılmıştır. Pakistan yüzölçümünün % 60'ını oluşturan Belucistan'da, Beluç nüfusu yalnızca yedi milyondur, İran'da ise üç, dört milyon civarında Beluç yaşamaktadır.

İran'ın güneydoğusundaki dağlık arazilerde, Pakistan'ın güneybatısındaki sınır boyunca karşılıklı olarak Beluç kabileleri yaşamakta ve bunlar arasında sıkı akrabalık bağları bulunmaktadır. Bu bölgede asırlardır devlet otoritesi tam anlamıyla etkin olamamıştır. Otorite eksikliği bölgede her türlü kaçakçılık faaliyeti için uygun zemin oluşturmakta, sınır boyunca kaçakçılar ve güvenlik güçleri arasında sık sık çatışmalar yaşanmaktadır.

İran için Beluç konusunda diğer sorun ise 2003 yılında Pakistanlı Taliban komutan Nek Muhammed Vezir tarafından kurulan Cundullah (Allah'ın askerleri) örgütüdür. Pakistan'daki Beluç hareketinin İran uzantısı olarak görülebilecek Cundullah, İran Beluçlarının meşru hakları için mücadele ettiğini vurgulamaktadır. Genellikle Sünni Hanefi olan İran Beluçları ile İran merkezi yönetimi arasında etnik ve mezhep tercihi bağlamında uyumsuzluklar mevcuttur. Bu uyumsuzluk, Beluç grupların devlete karşı örgütlenmesine sebep olarak gösterilmektedir.

Belular düşük eğitim düzeyleri ve ekonomik hayata katılmalarındaki yetersizlik ve siyasete yön veren etnik grup olmamaları sebebiyle İran ve Pakistan siyasi hayatında etkin rol stlenememiştir. Bu nedenle Cundullah adını terör eylemleriyle duyurmaktadır. 2007 yılında İran'da devrim muhafızlarını taşıyan otobüse saldırı düzenlenmiş, 2008 yılında sınır bölgesinde görev yapan İran askeri kaçırılarak öldürülmüştür. Mayıs 2009 tarihinde Zahedan'da bir şii camisinde meydana gelen patlamayı da Cundullah stlenmiştir.

İran Devlet Başkanı Ahmedinejat, saldırıların ardından Pakistan'da bazı devlet görevlilerinin olayla ilgili olduğu ve Cundullah liderinin Pakistan'da saklandığı iddialarında bulunmuş ayrıca ABD ve Suudi Arabistan'ı Cundullah'a mali destek vermekle suçlamıştır.

Beluç azınlıkların yaşadığı topraklardaki diğer bir sorun ise İran'ın, 2000 yılından bu yana, Hindistan ile güvenlik bağlantılarını geliştirmeye çalışmasıdır. Bu noktada Delhi'nin Vaşington ve Tel Aviv'e yakınlığının Tahran'ın Hindistan ya da Hindistan'ın Tahran ile yakın bağlar kurma isteğini azaltıp azaltmadığı belli değildir. İran'ın Hindistan'a yönelik girişimleri Pakistan'ı tedirgin etmiştir. Pakistan,

Hindistan'ın İran ile askeri, istihbaratsal ve ticari ilişkiler geliştirdiğine inanmaktadır.

Nitekim İran, Sistan-Belucistan bölgesinde şah Bahar'daki limanının yenilenmesini Hindistan'ın desteğiyle 2002 yılında bitirmiştir. Hindistan, limandan Afganistan ve Tacikistan'ı kat ederek Orta Asya'ya ulaşacak otoyolların da yapımını üstlenmiştir. Bu liman Hindistan'a Orta Asya'ya açılma imkanı vereceği gibi İran'ı da bölgesel yalnızlıktan kurtarabilecektir.

Daha önce çalışmanın ikinci bölümünde de detaylı olarak anlatıldığı üzere, Pakistan ise Çin ile birlikte Guvadardaki yeni bir liman inşâ etmektedir. Söz konusu limanın her iki devlete de önemli ekonomik ve askeri kazançlar getireceği tahmin edilmektedir. Bu sebeple, Hindistan ve İran bu limanı kendi ekonomik çıkarları ve güvenlikleri açısından potansiyel bir tehdit ve şah Bahar limanına rakip olarak görmektedir. Özellikle, şah Bahar, Guvadardaki yalnızca birkaç yüz kilometredir. Bu iki liman da Orta Asya'ya açılımın kapıları olarak görülmektedir. Dolayısıyla Afganistan sorununun zm sonrası ayrı bir rekabet alanının açıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

KAYNAKLAR

- AFRIDI, Jamal, 2009. "China-Pakistan Relations", Council on Foreign Relations, CFR Publications.
- ASHRAF, Tariq Mahmud, 2008. "Afghanistan in Chinese Strategy Toward South and Central Asia", China Brief, 8/10.
- CORDESMAN, Anthony H., 2010. "Afghan War at End 2009," Crisis and New Realism, Center for Strategic and International Studies.
- EKŞİ, Muharrem, 2009. "Afganistan'da NATO-KGAÖ Yakınlaşma Sürecine Doğru," <http://guneyturkistan.wordpress.com/2009/02/24/afganistan%E2%80%99da-nato-kgao-yakinlasma-surecine-dogru/> Erişim Tarihi: 24 Mart 2010
- GUITTA, Olivier, 2009. "Tackling The Afghanistan-Pakistan Problem: Part 3", Middle East Times.
- KATZMANN, Kenneth, 2010. "Afghanistan: Post-Taliban Governance, Security, and U.S. Policy," CRS Report for Congress.
- KULOĞLU, Armağan, 2010. "ABD'nin Yeni Afganistan Stratejisi ve Türkiye'nin Durumu," Ortadoğu Analiz, 1/13.
- MALEK, Martin, 2004. "Russian Policy Toward South Asia: An Update", Asian Survey, 44/3.
- NARANG, Vipin, 2009/10. "Posturing for Peace? Pakistan's Nuclear Postures and South Asian Stability", International Security, 34/3.
- SINGH Gunjan, 2010. "China's Afghanistan Policy", Institute of Peace and Conflict Studies Publications, No:3040.

AKADEMİK KADRO

Hasan Kanbolat
 Prof. Dr. Hayati Aktaş
 Doç. Dr. Veysel Ayhan
 Doç. Dr. Hasan Ali Karasar
 Doç. Dr. Tarık Oğuzlu
 Doç. Dr. Mehmet Sahin
 Doç. Dr. Harun Öztürkler
 Doç. Dr. Özlem Tür
 Habib Hürmüzlü
 Yrd. Doç. Dr. Serhat Erkmen
 Yrd. Doç. Dr. Canat Mominkulov
 Yrd. Doç. Dr. Bayram Sinkaya
 Dr. Abdullah Alshamri
 Dr. Neslihan Kevser Çevik
 Dr. Didem Daniş
 Dr. Jale Nur Ece
 Doç. Dr. İlyas Kemaloğlu (Kamalov)
 Dr. Yaşar Sarı
 Dr. Bayram Sinkaya
 Dr. Süreyya Yiğit
 Av. Aslıhan Erbaş Açıklık
 Fazıl Ahmet Burget
 Volkan Çakır
 Esra Demir
 Bilgay Duman
 Ogün Duru
 Noyan Gürel
 Selen Tonkuş Kareem
 Oytun Orhan
 Sercan Doğan
 Nebahat Tanrıverdi
 Uğur Çil
 Nazlı Ayhan
 Leyla Melike Koçgündüz
 Ufuk Döngel
 Göknil Erbaş
 Aslı Değirmenci
 Jubjana Vila
 Mavjuda Akramova

ORSAM Başkanı
 ORSAM Trabzon Temsilcisi, KTÜ Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Abant İzzet Baysal Üniversitesi
 ORSAM Danışmanı, ORSAM Avrasya Stratejileri Koordinatörü - Bilkent Üniversitesi
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Uluslararası Antalya Üniversitesi
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Gazi Üniversitesi
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu Ekonomileri - Afyon Kocatepe Üniversitesi
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - ODTÜ
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Ahi Evran Üniversitesi
 ORSAM Uzmanı, Ortadoğu - El Farabi Kazak Milli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - ORSAM Riyad Temsilcisi
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Galatasaray Üniversitesi
 ORSAM Danışmanı, Deniz Emniyeti ve Güvenliği
 ORSAM Danışmanı, Avrasya
 ORSAM Danışmanı, Avrasya - ORSAM Bişkek Temsilcisi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniv.
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Atatürk Üniversitesi
 ORSAM Danışmanı, Avrasya
 ORSAM Danışmanı, Enerji-Deniz Hukuku
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Afganistan
 ORSAM Danışmanı, Afrika - ORSAM Antananarivo (Madagaskar) Temsilcisi
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu
 ORSAM Uzmanı, Ortadoğu
 ORSAM Yönetici Editörü
 ORSAM İzmir Temsilcisi
 ORSAM Erbil (Irak) Temsilcisi
 ORSAM Uzmanı, Ortadoğu
 ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
 ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
 ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
 ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu & Projeler
 ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu & Projeler
 ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
 ORSAM Uzman Yardımcısı, Karadeniz
 ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
 ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
 ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu

ORSAM Su Araştırmaları Programı

Dr. Tuğba Evrim Maden
 Dr. Seyfi Kılıç
 Kamil Erdem Güler
 Çağlayan Arslan

ORSAM Su Araştırmaları Programı Hidropolitik Uzmanı
 ORSAM Su Araştırmaları Programı Hidropolitik Uzmanı
 ORSAM Uzman Yardımcısı, ORSAM Su Araştırmaları Programı
 ORSAM Uzman Yardımcısı, ORSAM Su Araştırmaları Programı

ORSAM DANIŞMA KURULU

Dr. İsmet Abdülmecid
 Prof. Dr. Hayati Aktaş
 Hasan Alsancak
 Prof. Dr. Meliha Benli Altunışık
 Prof. Dr. Ahat Andıcan
 Prof. Dr. Dorayd A. Noori
 Prof. Dr. Tayyar Arı
 Prof. Dr. Ali Arslan
 Başar Ay
 Prof. Dr. Mustafa Aydın
 Doç. Dr. Ersel Aydınlı
 Doç. Dr. Veysel Ayhan
 Prof. Dr. Hüseyin Bağcı
 İtir Bağdadı
 Prof. Dr. İdris Bal
 Yrd. Doç. Dr. Ersan Başar
 Kemal Beyatlı
 Barbaros Binicioğlu
 Prof. Dr. Ali Birinci
 Doç. Dr. Mustafa Budak
 Dr. Hasan Canpolat
 E. Hava Orgeneral Ergin Celasin
 Volkan Çakır
 Doç. Dr. Mitat Çelikpala
 Prof. Dr. Gökhan Çetinsaya
 Dr. Didem Daniş
 Esra Demir
 Prof. Dr. Volkan Ediger
 Prof. Dr. Cezmi Eraslan
 Prof. Dr. Çağrı Erhan
 Yrd. Doç. Dr. Serhat Erkmen
 Dr. Amer Hasan Fayyadh
 Av. Aslıhan Erbaş Açıklık

Irak Danıştay Eski Başkanı
 ORSAM Trabzon Temsilcisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
 BP & BTC Türkiye, Enerji Güvenliği Direktörü
 ODTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
 Devlet Eski Bakanı, İstanbul Üniversitesi
 Irak'ın Ankara Büyükelçiliği Kültür Müsteşarı Yardımcısı
 Uludağ Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
 İstanbul Üniversitesi, Tarih Bölümü
 Türkiye Tekstil Sanayi İşveren Sendikası Genel Sekreteri
 Kadir Has Üniversitesi Rektörü
 Bilkent Üniversitesi Rektör Yardımcısı & Fulbright Genel Sekreteri
 ORSAM Ortadoğu Danışmanı, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
 ODTÜ, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
 İzmir Ekonomi Üniversitesi Öğretim Görevlisi, Uluslararası İlişkiler ve Avrupa Birliği Bölümü
 TBMM 24. Dönem Milletvekili
 Karadeniz Teknik Üniversitesi, Deniz Ulaştırma İşletme Mühendisliği Bölüm Başkanı
 Irak Türkmen Basın Konseyi Başkanı
 Ortadoğu Danışmanı
 Polis Akademisi Öğretim Üyesi
 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdür Yardımcısı
 İçişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı
 23. Hava Kuvvetleri Komutanı
 ORSAM Danışmanı, Afrika
 Kadir Has Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
 YOK Başkanı
 ORSAM Ortadoğu Danışmanı, Galatasaray Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu
 İzmir Ekonomi Üniversitesi, Ekonomi Bölümü
 Başbakanlık Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı
 Ankara Üniversitesi ATAUM Müdürü, SBF Uluslararası İlişkiler Bölümü
 ORSAM Ortadoğu Danışmanı, Ahi Evran Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
 Bağdat Üniversitesi, Siyaset Bilimi Fakültesi Dekanı
 ORSAM Danışmanı, Enerji-Deniz Hukuku

Cevat Gök
 Mete Göknel
 Osman Göksel
 Timur Göksel
 Prof. Dr. Muhamad Al Hamdani
 Habib Hürmüzlü
 Numan Hazar
 Doç. Dr. Pınar İpek
 Dr. Tuğrul İsmail
 Doç. Dr. İlyas Kemaloğlu (Kamalov)
 Doç. Dr. Hasan Ali Karasar
 Doç. Dr. Şenol Kantarcı
 Selçuk Karacaşay
 Doç. Dr. Nilüfer Karacasulu
 İsmet Karalar
 Dr. Hasan Canpolat
 Prof. Dr. M. Lütfullah Karaman
 Yrd. Doç. Dr. Şaban Kardeş
 Av. Tuncay Kılıç
 Doç. Dr. Elif Hatun Kılıçbeyli
 Prof. Dr. Aleksandr Knyazev
 Prof. Dr. Alexander Kolesnikov
 Prof. Dr. Erol Kurubaş
 Prof. Dr. Talip Küçükcan
 Arslan Kaya
 Dr. Hicran Kazancı
 İzzettin Kerküklü
 Prof. Dr. Mustafa Kıbaroğlu
 Dr. Max Georg Meier
 Prof. Dr. Mosa Aziz Al Mosawa
 Prof. Dr. Mahir Nakip
 Doç. Dr. Tarık Oğuzlu
 Prof. Dr. Çınar Özen
 Murat Özcelik
 Doç. Dr. Harun Öztürkler
 Dr. Bahadır Pehlivan Türk
 Prof. Dr. Victor Panin
 Doç. Dr. Fırat Purtaş
 Prof. Dr. Suphi Saatçi
 Dr. Yaşar Sarı
 Ersan Sarıkaya
 Yrd. Doç. Dr. Bayram Sinkaya
 Doç. Dr. İbrahim Sirkeci
 Dr. Aleksandr Sotnichenko
 Zaher Sultan
 Dr. Irina Svistunova
 Doç. Dr. Mehmet Şahin
 Prof. Dr. Türel Yılmaz Şahin
 Mehmet Şüküroğlu
 Doç. Dr. Oktay Tanrısever
 Prof. Dr. Erol Taymaz
 Prof. Dr. Sabri Tekir
 Dr. Gönül Tol
 Doç. Dr. Özlem Tür
 M. Ragıp Vural
 Dr. Ermanno Visintainer
 Dr. Umur Uzer
 Prof. Dr. Vatanyar Yagya
 Dr. Süreyya Yiğit

Irak El Fırat TV Türkiye Müdürü
 BOTAŞ Eski Genel Müdürü
 BTC ve NABUCCO Koordinatörü
 Beyrut Amerikan Üniversitesi Öğretim Üyesi
 Irak'ın Ankara Büyükelçiliği Kültür Müsteşarı
 ORSAM Ortadoğu Danışmanı
 Emekli Büyükelçi
 Bilkent Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
 TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
 ORSAM Avrasya Danışmanı
 ORSAM Danışmanı, ORSAM Avrasya Stratejileri Koordinatörü - Bilkent Üniversitesi
 Kırıkkale Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
 Vodafone Genel Müdür Yardımcısı (Türkiye)
 Dokuz Eylül Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
 Edremit Belediye Başkanı Danışmanı
 İçişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı
 Fatih Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
 TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
 Edremit Belediye Başkanı
 Çukurova Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
 Rus-Slav Üniversitesi (Bişkek, Kırgızistan)
 Diplomat
 Kırıkkale Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
 Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Müdürü
 KPMG, Yeminli Mali Müşavir
 Irak Türkmen Cephesi Türkiye Temsilcisi
 Kerkük Vakfı Başkanı
 Okan Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
 Hanns Seidel Vakfı Proje Müdürü (Bişkek)
 Bağdat Üniversitesi Rektörü
 Erciyes Üniversitesi İİBF Öğretim Üyesi
 ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Uluslararası Antalya Üniversitesi
 Ankara Üniversitesi, SBF Uluslararası İlişkiler Bölümü
 Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarı
 ORSAM Ortadoğu Danışmanı, Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisat Bölümü
 TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
 Pyatigorsk Üniversitesi (Pyatigorsk, Rusya)
 Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, TÜRKSOY Genel Sekreter Yardımcısı
 Kerkük Vakfı Genel Sekreteri
 ORSAM Danışmanı, Avrasya – ORSAM Bişkek Temsilcisi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniv.
 Türkmeneli TV – (Kerkük, Irak)
 ORSAM Ortadoğu Danışmanı, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
 Regent's College (Londra, Birleşik Krallık)
 St. Petersburg Üniversitesi (Rusya Federasyonu)
 Lübnan Türk Cemiyeti Başkanı
 Rusya Strateji Araştırmaları Merkezi, Türkiye-Ortadoğu Araştırmaları Masası Uzmanı
 ORSAM Ortadoğu Danışmanı, Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü
 Gazi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
 Enerji Uzmanı
 ODTÜ, Uluslararası İlişkiler Bölümü
 ODTÜ, Kuzey Kıbrıs Kampusü Rektör Yardımcısı (KKTC)
 İzmir Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dekanı
 Middle East Institute Türkiye Çalışmaları Direktörü (ABD)
 ORSAM Ortadoğu Danışmanı, ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü
 2023 Dergisi Yayın Koordinatörü
 Vox Populi Direktörü (Roma-İtalya)
 İstanbul Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri
 St. Petersburg Şehir Parlamentosu Milletvekili, St. Petersburg Üniversitesi (Rusya Federasyonu)
 ORSAM Avrasya Danışmanı

ORTADOĞU ETÜTLERİ YAYIN KURULU

Meliha Benli Altunışık
 Bülent Aras
 Tayyar Arı
 İlker Aytürk
 Recep Boztemur
 Katerina Dalacoura
 F. Gregory Gause
 Fawaz Gerges
 Ahmet K. Han
 Raymond Hinnebusch
 Rosemary Hollis
 Bahgat Korany
 Peter Mandaville
 Emma Murphy

Orta Doğu Teknik Üniversitesi
 Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanı
 Uludağ Üniversitesi
 Bilkent Üniversitesi
 Orta Doğu Teknik Üniversitesi
 Londra Ekonomi Üniversitesi (Birleşik Krallık)
 Vermont Üniversitesi (ABD)
 Londra Ekonomi Üniversitesi (Birleşik Krallık)
 Kadir Has Üniversitesi
 St. Andrews Üniversitesi (Birleşik Krallık)
 City Üniversitesi (Birleşik Krallık)
 Durham Üniversitesi (Birleşik Krallık)
 George Mason Üniversitesi (ABD)
 Durham Üniversitesi (Birleşik Krallık)

ORTADOĞU ANALİZ YAYIN KURULU

Prof. Dr. Meliha Benli Altunışık
 Hasan Kanbolat
 Doç. Dr. Hasan Ali Karasar
 Yrd. Doç. Dr. Serhat Erkmen

ODTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
 ORSAM Başkanı
 ORSAM Danışmanı, ORSAM Avrasya Stratejileri Koordinatörü - Bilkent Üniversitesi
 ORSAM Danışmanı, Ahi Evran Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı